EB Akademi

Genel Kültür Tarih

Hap Bilgiler · EKYS 2027

www.evrakburada.com/genel-kultur-tarih-konu-anlatimi

evrakburada.com

1 Türk Adı, Türklerin Anayurdu ve Orta Asya Göçleri

Genel Kültür tarih soruları ezber listesinden çok **kavram ve kültür** sorar: bir kurumun, unvanın ya da geleneğin hangi döneme ait olduğu, neyi gösterdiği. Bu ünite, Türk kültürünün "kök" kavramlarını verir; sonraki dönemlerde bunların nasıl değiştiğini göreceğiz.

2 İslamiyet Öncesi Türk Devletlerinde Devlet Yönetimi

Unvan	Görevi	Unvan	Görevi
Kağan / Han / Şanyü / İdikut	Hükümdar (idikut: Uygurlar)	**Hatun**	Hükümdar eşi; kurultaya katılır, elçi kabul eder, emirnamede imzası olur
Yabgu	Batıyı yöneten, hükümdardan sonra gelen hanedan üyesi	**Tigin (tekin)**	Hükümdarın oğlu, şehzade
Şad	Yönetimde/askerlikte görevli şehzade	**Ayguci**	Kurultay başkan vekili, vezir benzeri
Buyruk	Bakan (Ayukı: bakanlar kurulu)	**Tudun**	Vergi işleri / vali
Tamgacı	Devlet mührünü (tamga) kullanan	**Bitigçi**	Yazı işleri, katip
Ağılıg	Hazine sorumlusu	**Subaşı**	Ordu komutanı
Yargucı	Yargıç	**Tarkan**	Saray ve devlet görevlisi, ayrıcalıklı soylu

3 Ordu: Ordu-Millet Anlayışı ve Onlu Sistem

Birlik	Asker	Komutan
Tümen	10.000	Tümen başı
Bin (tabur)	1.000	Bin başı
Yüz (bölük)	100	Yüz başı
On (takım)	10	On başı

4 Din ve İnanış, Toplum ve Ekonomi, Töre (Hukuk)

5 Yazı, Dil ve Edebiyat: Alfabeler, Yazıtlar, Destanlar

Yazıt	Tarih	Diktiren / Yazan	Öne çıkan
Tonyukuk	720–725	Vezir **Bilge Tonyukuk** kendisi	İlk anı (hatırat) türü; Tonyukuk ilk Türk tarihçisi sayılır
Kül Tigin	732	Bilge Kağan diktirdi; **Yolluğ Tigin** yazdı	Kül Tigin'in kahramanlıkları; Çin esaretinden kurtuluş
Bilge Kağan	735	Oğlu diktirdi; **Yolluğ Tigin** yazdı	Bilge Kağan'ın öğütleri, devlet anlayışı

Destan	Topluluk	Destan	Topluluk
Alp Er Tunga	Sakalar (İskitler)	**Oğuz Kağan**	Hunlar
Ergenekon, Bozkurt	Göktürkler	**Türeyiş, Göç**	Uygurlar
Manas	Kırgızlar (dünyanın en uzun destanlarından)	**Dede Korkut Hikâyeleri**	Oğuzlar

evrakburada.com

6 Bilim ve Sanat; Kavramlar Sözlüğü

Kavram	Anlamı	Kavram	Anlamı
Il / El	Devlet	Bodun	Millet, boylar birliği
Toygun	Kurultaya katılma hakkı olan	Yarlık	Hükümdar buyruğu
Tamga	Mühür, boy damgası	Ongun	Totem, kutsal hayvan
Yuğ	Cenaze töreni	Balbal	Mezar başındaki taş heykel
Uçmağ / Tamu	Cennet / Cehennem	Könilik	Adalet

Ezber: Mete Han = **onlu sistem + devlet teşkilatı** · Bumin Kağan = **Türk adlı ilk devlet** · Uygurlar = **yerleşik hayat, Maniheizm, matbaa, fresk** · 38 harf = **Göktürk**, 18 harf = **Uygur** · Tonyukuk = **ilk anı, ilk tarihçi**.

7 Türklerin İslamiyet'i Kabulü ve İlk Türk-İslam Devletleri

Türklerin Müslüman olmasıyla **İslam dünyasının savunuculuğu** Türklere geçti (Haçlılara, Bizans'a, Moğollara karşı); Türk kültürü Arap ve Fars kültürüyle etkileşti, **alfabe olarak Arap harfleri** kullanılmaya başlandı. Bazı Türk toplulukları (Peçenek, Kuman, Uz) Hristiyan oldu ve Slavlaşarak millî benliklerini kaybetti.

8 Karahanlılar ve Gazneliler

Eser	Yazar	Ne bilinmeli?
Kutadgu Bilig (1069-70)	Yusuf Has Hacib	"Mutluluk veren bilgi"; **siyasetname**, aruzla yazılmış ilk **mesnevi**; Tabgaç Buğra Han'a sunuldu. Kahramanlar: **Kün Togdı (adalet), Ay Toldı (devlet/talih), Öğdülmiş (akıl), Odgurmış (akıbet)**.
Divanü Lügati't-Türk (1072-77)	Kaşgarlı Mahmud	Araplara Türkçe öğretmek için yazılmış **ilk Türkçe sözlük**; Abbasi halifesine sunuldu; Türk boylarını gösteren **ilk Türk dünya haritası** bu eserdedir.
Atabetü'l-Hakayık	Edip Ahmed Yükneki	"Gerçeklerin eşiği"; ahlak ve öğüt kitabı.
Divan-ı Hikmet	Hoca Ahmed Yesevi	Tasavvufi hikmetler; hece ölçüsü, sade Türkçe; **Yesevilik** Anadolu'nun Türk-İslamlaşmasında etkili oldu.

9 Büyük Selçuklu Devleti (1040–1157)

Tarih	Olay	Sonuç / önemi
1040	Dandanakan (Gaznelilere karşı)	Devlet kuruldu; **Tuğrul Bey** sultan ilan edildi
1048	Pasinler	**Bizans ile ilk** Türk savaşı (kazanıldı)
1055	Bağdat seferi	Şii **Büveyhoğulları** kaldırıldı, halife korundu; Tuğrul Bey "**Doğunun ve Batının Sultanı**"
1071	Malazgirt (Alp Arslan – Romen Diyojen)	**Anadolu'nun kapıları Türklere açıldı**; ilk Türk beylikleri kuruldu
1092	Melikşah'ın ölümü	Taht kavgaları; devlet zayıfladı, **I. Haçlı Seferi** (1096) kolaylaştı
1141	Katvan (Sultan Sencer – Karahıtaylar)	Ağır yenilgi; Orta Asya'da etki kaybı
1153	Oğuz isyanı	Sencer esir düştü; 1157'de ölümüyle devlet dağıldı

evrakburada.com

10 Türk-İslam Devletlerinde Devlet Teşkilatı

Divan	Görevi	Başkanı
Divan-ı İstifa	Maliye, gelir-gider	Müstevfi
Divan-ı İnşa ve Tuğra	Yazışmalar, fermanlar, diplomasi	Tuğrai
Divan-ı Arz	Askerî işler, ordu	Ârız
Divan-ı İşraf	Denetim, teftiş	Müşrif

11 Anadolu'da Türk Beylikleri ve Türkiye Selçuklu Devleti

Beylik	Merkez	Öne çıkan
Saltuklular	Erzurum	Anadolu'da kurulan **ilk Türk beyliği**
Mengücekliler	Erzincan, Divriği	**Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası** (UNESCO Dünya Mirası)
Danişmentliler	Sivas, Tokat, Niksar	Danişmentname destanı; Haçlılarla mücadele
Artuklular	Diyarbakır, Mardin, Hasankeyf	**Malabadi Köprüsü**; El-Cezeri (mekanik, otomat)
Çaka Beyliği	İzmir	**İlk Türk donanması**

Karamanoğlu Mehmet Bey (1277): "Bugünden sonra divanda, dergâhta, bargâhta, mecliste ve meydanda Türkçeden başka dil kullanılmayacak" fermanı — Türkçenin resmî dil olması için atılan önemli adım.

12 Türk-İslam Kültür ve Medeniyeti: Toplum, Bilim, Sanat

Bilgin	Alan	Bilinmesi gereken
Farabi	Felsefe, müzik	"**Muallim-i Sani**" (İkinci Öğretmen, Aristo'dan sonra)
İbn-i Sina	Tıp, felsefe	**El-Kanun fi't-Tıb**; Avrupa'da yüzyıllarca ders kitabı
Biruni	Astronomi, coğrafya	Dünyanın kendi ekseninde döndüğünü savundu; Gazneliler dönemi
Harezmi	Matematik	**Cebir**in kurucusu; algoritma kavramı onun adından
Uluğ Bey	Astronomi	Timurlu; **Semerkant rasathanesi**, Zic-i Uluğ Bey
Ali Kuşçu	Astronomi, matematik	Semerkant'tan İstanbul'a geldi (Fatih dönemi)
El-Cezeri	Mekanik	Artuklu; otomatik makineler, "**sibernetiğin öncüsü**"

Ezber: İlk Müslüman Türk devleti = **Karahanlılar** · ilk sultan = **Gazneli Mahmud** · Bizans'la ilk savaş = **Pasinler 1048** · Anadolu'nun kapısı = **Malazgirt 1071** · ilk Türk beyliği = **Saltuklular** · ilk donanma = **Çaka Bey** · ilk devlet medresesi = **Nizamiye 1067** · ilk tıp medresesi (Anadolu) = **Gevher Nesibe 1206** · Türkçe fermanı = **Karamanoğlu Mehmet Bey 1277**.

13 Osmanlı Devlet Yönetimi: Padişah, Veraset, Şehzadeler

Dönem / Padişah	Uygulama	Amaç
Kuruluş	Ülke hanedan üyelerinin ortak malı	Türk töresi
I. Murat	Ülke **padişah ve oğullarının** malıdır	Kardeşleri devreden çıkarmak
Fatih	Kanunname: devletin selameti için kardeş katli caizdir	Taht kavgalarını önlemek, **merkezî otorite**
I. Ahmet	**Ekber ve erşed**: hanedanın en yaşlı ve akıllı erkeği tahta geçer	Kardeş katlini sona erdirmek

evrakburada.com

14 Saray ve Divan-ı Hümayun

Divan üyesi	Görevi	Bugünkü karşılığı
Sadrazam (veziriazam)	Padişahın mutlak vekili; **mühür-i hümayunu** taşır, sefere serdar-ı ekrem olarak gider	Başbakan
Kubbealtı vezirleri	Sadrazama yardımcı, askerî-idari işler	Bakanlar
Kazasker (Rumeli, Anadolu)	Davalara bakar; **kadı ve müderris atamalarını** yapar	Adalet + Millî Eğitim
Defterdar	Maliye, bütçe, hazine	Maliye
Nişancı	Fermanlara **tuğra** çeker; tapu-tahrir defterleri, toprak kayıtları	Tapu Kadastro
Şeyhülislam	Kararların dine uygunluğuna **fetva** verir (sürekli üye değil)	Diyanet
Kaptan-ı derya	Donanma (İstanbul'dayken katılır)	Deniz Kuvvetleri
Yeniçeri ağası	Yeniçeri Ocağı (vezir rütbesindeyse üye)	Kara Kuvvetleri
Reisülküttap	Yazışmalar, **dış işleri**; zamanla önem kazandı	Dışişleri

15 Taşra Yönetimi ve Toprak Sistemi

Eyalet türü	Özellik	Örnek
Merkeze bağlı – Tımarlı (yıllıklı olmayan)	Tımar sistemi uygulanır; vergi tımarlı sipahiye	Anadolu, Rumeli
Merkeze bağlı – Salyaneli (yıllıklı)	Tımar yok; vergi yıllık (salyane) olarak toplanır, giderler düşülüp kalanı merkeze	Mısır, Bağdat, Habeş, Trablusgarp, Tunus, Cezayir
Özel yönetimli (imtiyazlı)	İç işlerinde serbest; vergi ve/veya asker verir	Kırım Hanlığı, Eflak, Boğdan, Erdel, Hicaz (Mekke Şerifliği)

Miri toprak	Yıllık gelir	Kime verilir
Has	100.000 akçe ve üzeri	Padişah, hanedan, vezirler, beylerbeyleri
Zeamet	20.000 – 100.000 akçe	Sancakbeyleri, divan üyeleri, üst düzey görevliler
Tımar	3.000 – 20.000 akçe	Tımarlı sipahiler, küçük görevliler

16 Osmanlı Ordusu ve Donanması

17 Hukuk ve Toplum Yapısı

18 Ekonomi: Tarım, Ticaret, Vergiler

Vergi	Kimden / neden	Vergi	Kimden / neden
Öşür	Müslüman köylüden ürünün onda biri	**Haraç**	Gayrimüslimin toprağından
Cizye	Gayrimüslim erkeklerden (askerlik karşılığı)	**Çift resmi**	Toprak kullanım vergisi
Avarız	Olağanüstü (savaş) durumlarda	**Ağnam**	Küçükbaş hayvan vergisi
Çiftbozan	Toprağını 3 yıl boş bırakandan	**Gümrük, Bac**	Ticaret ve pazar vergileri

evrakburada.com

19 Eğitim, Bilim ve Sanat

Kişi	Alan	Eser / katkı
Akşemseddin	Tıp	Hastalıkların gözle görülmeyen canlılarla bulaştığını ileri sürdü; Fatih'in hocası
Ali Kuşçu	Astronomi, matematik	Fatih döneminde Ayasofya Medresesi; Fethiye, Muhammediye
Piri Reis	Denizcilik, harita	**Kitab-ı Bahriye**; Amerika'yı da gösteren **1513 dünya haritası**
Takiyüddin	Astronomi	III. Murat döneminde **İstanbul (Tophane) Rasathanesi** (1577)
Katip Çelebi	Coğrafya, bibliyografya	**Cihannüma**, Keşfü'z-Zünun, Takvimü't-Tevarih
Evliya Çelebi	Seyahat	**Seyahatname** (10 cilt)
Hezarfen Ahmet Çelebi	Havacılık	Galata Kulesi'nden Üsküdar'a uçuş (anlatı)
Seydi Ali Reis	Denizcilik	**Mirâtü'l-Memâlik** (Hint seyahati)

Ezber: Divan = **Orhan Bey**, Yeniçeri = **I. Murat**, ilk tersane = **Gelibolu**, Enderun = **II. Murat**, kardeş katli kanunu = **Fatih**, ekber-erşed = **I. Ahmet**, Yeniçeri'nin kaldırılması = **II. Mahmut 1826**, matbaa = **Müteferrika 1727**, rasathane = **Takiyüddin 1577**, Selimiye = **Sinan'ın ustalık eseri**.

evrakburada.com

★ Genel Kültür · Tarih — Sınavda En Vurucu Noktalar

Son tekrar listesi

1. **Türk adı:** ilk Çin kaynaklarında; devlet adı olarak ilk **Göktürkler**; Türkçe olarak ilk **Orhun yazıtları**nda.
2. **Mete Han:** onlu sistem, Türk devlet teşkilatının temeli, MÖ 209 = Kara Kuvvetleri'nin kuruluşu.
3. **Kut:** yönetme yetkisi Gök Tanrı'dan; ülke hanedanın ortak malı → taht kavgaları. **İkili teşkilat:** doğu kağan, batı yabgu.
4. **Kurultay** danışma meclisidir; **hatun** katılır. **Töre** yazısızdır, kurultayla değişebilir; ilkeleri könilik, uzluk, tüz, kişilik, oksızlık.
5. **Toprak boyun malı** → sınıf ayrımı yok. **Ordu-millet**: herkes asker. **Turan taktiği**: sahte geri çekilme.
6. **Alfabeler:** Göktürk 38, Uygur 18 harf. **Yazıtlar:** Tonyukuk 720–725 (ilk anı), Kül Tigin 732, Bilge Kağan 735 (yazan Yolluğ Tigin).
7. **Uygurlar:** ilk yerleşik Türk devleti, Maniheizm, matbaa, fresk, kâtiplik. **Destanlar:** Alp Er Tunga–Saka, Oğuz Kağan–Hun, Ergenekon/Bozkurt–Göktürk, Türeyiş/Göç–Uygur, Manas–Kırgız.
8. **Talas 751**: Türk-Arap yakınlaşması, kâğıt İslam dünyasına. **Karahanlılar**: ilk Müslüman Türk devleti, Türkçe resmî dil.
9. **Kutadgu Bilig** (Yusuf Has Hacib, siyasetname) · **Divanü Lügati't-Türk** (Kaşgarlı, Araplara Türkçe, ilk harita) · **Divan-ı Hikmet** (Yesevi).
10. **Gazneli Mahmud**: ilk "sultan", Hindistan'a 17 sefer. **Tuğrul Bey**: 1055 Bağdat, Doğunun ve Batının Sultanı.
11. **Pasinler 1048** Bizans'la ilk savaş · **Malazgirt 1071** Anadolu'nun kapısı · **Miryokefalon 1176** Türk yurdu kesinleşti · **Kösedağ 1243** Moğol egemenliği.
12. **Nizamülmülk**: Siyasetname, Nizamiye (1067 Bağdat — ilk devlet medresesi), ikta. **Ömer Hayyam**: Celali takvimi.
13. **Divanlar:** İstifa = maliye · İnşa/Tuğra = yazışma · Arz = ordu · İşraf = denetim. **Atabey** = melik eğiticisi. **Emir-i dad** = örfi hukuk.
14. **İlk beylikler:** Saltuklu (ilk), Mengücek (Divriği), Danişmend, Artuklu (Malabadi, El-Cezeri), Çaka (ilk donanma).
15. **Ahilik**: Ahi Evran; **Bacıyan-ı Rum**: kadınlar. **Gevher Nesibe 1206**: ilk tıp medresesi. **Karamanoğlu 1277**: Türkçe fermanı.
16. **Bilginler:** Farabi = Muallim-i Sani · İbn-i Sina = El-Kanun · Harezmi = cebir · Biruni = Dünya'nın dönüşü · Uluğ Bey = Semerkant rasathanesi.
17. **Osmanlı veraset:** I. Murat (padişah ve oğulları) → Fatih (kardeş katli kanunu) → I. Ahmet (ekber ve erşed, kafes).
18. **Divan-ı Hümayun:** Orhan Bey; Fatih'ten sonra başkan sadrazam. Kazasker = kadı/müderris ataması · Nişancı = tuğra, tapu · Defterdar = maliye · Şeyhülislam = fetva (daimi değil).
19. **Saray:** Birun = devlet işleri · Enderun = devşirme okulu (II. Murat) · Harem = aile.
20. **Eyaletler:** tımarlı (Anadolu, Rumeli) · salyaneli (Mısır, Bağdat, Habeş, Trablusgarp, Tunus, Cezayir) · imtiyazlı (Kırım, Eflak, Boğdan, Erdel, Hicaz).
21. **Miri toprak:** has 100.000+, zeamet 20–100 bin, tımar 3–20 bin akçe. Çiftbozan: 3 yıl boş. Bozulma → iltizam, malikâne (1695), esham (1775).
22. **Ordu:** Orhan Bey yaya-müsellem · I. Murat Yeniçeri (pençik) · tımarlı sipahi en kalabalık · 1826 Vaka-i Hayriye · ilk tersane Gelibolu · Preveze 1538.
23. **Toplum:** yönetenler (seyfiye, ilmiye, kalemiye) – reaya · millet sistemi (Rum, Ermeni, Yahudi) · istimalet · cizye.
24. **Ekonomi:** lonca → gedik · narh = azami fiyat · bedesten, arasta · kapitülasyonlar 1569 Fransa, 1740 süreklilik, Lozan'da kaldırıldı.
25. **Eğitim-bilim:** İznik Medresesi 1331 · Sahn-ı Seman (Fatih) · Süleymaniye (Kanuni) · Takiyüddin rasathane 1577 · Piri Reis 1513 haritası · Müteferrika 1727, Vankulu 1729.
26. **Sinan:** Şehzade (çıraklık) · Süleymaniye (kalfalık) · Selimiye (ustalık). Levni = Lale Devri minyatürü.

evrakburada.com